

УДК: 323.28:341.4

Bibliid 1451-3188, 21 (2022)

Год XXI, бр. 80, стр. 53–70

Изворни научни рад

Рад примљен 6. 11. 2022. године

Рад одобрен 15. 11. 2022. године

DOI: https://doi.org/10.18485/iire_ez.2022.21.80.4

КРИВИЧНА ДЕЛА ПОВЕЗАНА СА ТЕРОРИЗМОМ И ЗАШТИТА ЖРТАВА ОД ВИКТИМИЗАЦИЈЕ У ПРАВУ ЕУ

Никола ПАУНОВИЋ¹

Анстракт: Будући да се у данашње време државе суочавају са читавим низом појавних облика кривичних дела повезаних са терористичким активностима, императив је да се овој проблематици посвети посебна пажња. У циљу успостављања адекватног кривичноправног одговора на терористичке претње, на нивоу Европске уније (ЕУ) усвојена је Директива 2017/541 која инкриминише кривична дела повезана са терористичким активностима. Директива посвећује пажњу и специјалним истражним техникама у процесу откривања кривичних дела тероризма, као и заштити жртава од виктимизације. У том смислу, у раду се разматрају феноменолошке форме различитих кривичних дела повезаних са терористичким активностима и испитује се значај који европске правне тековине (*acquis communautaire*), имају у овој области за Републику Србију. Коначно, анализа указује да примена специјалних истражних техника све више добија на значају у сфери детекције терористичких активности, због чега је неопходно координисаним и правовременим приступом предузети потребне оперативне радње, у циљу раног откривања и препознавања терористичких кривичних дела како би се омогућила адекватна заштита жртава тероризма.

Кључне речи: Тероризам, појавни облици, специјалне истражне технике, заштита жртви, виктимизација, ЕУ.

¹ Министарство спољних послова Републике Србије, Београд, Е-mail: dzoni925@gmail.com

1) УВОД

Имајући у виду стално присутну претњу од тероризма као и, феноменолошки посматрано, повећан број различитих терористичких активности у последње време, постало је јасно да конвенционално схватање тероризма у ужем смислу, кроз призму извршења одређених радњи које изоловано посматрано представљају друга самостална кривична дела, док се правно квалификују као тероризам када су предузете уз присуство намере да се угрозе или повреде основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре циљане државе или међународне организације, односно да се застраши становништво, представља заправо једно застарело посматрање овог феномена које не узима у обзир нове појавне облике тероризма у ширем смислу. Из тог разлога, постало је неспорно да тероризам осим у ужем, горе описаном смислу, треба одредити и у ширем смислу узимајући у обзир читав спектар нових појавних облика за извршење терористичких дела. Тако, са теоријске стране, може се направити подела на терористичка кривична дела у чије оквире би се убрајале радње извршења које потпадају под конвенционално схватање тероризма у ужем смислу, с једне стране, и кривичних дела повезана са тероризмом под која би потпадали новопрепознати појавни облици тероризма у ширем смислу. Конвенционално схватање тероризма, у ужем смислу, и кривична дела повезана са тероризмом, у ширем смислу, требало би схватати као однос општег и посебног. Другим речима, схватање домаћаја новопрепознатих појавних облика тероризма немогуће је објаснити без претходног анализирања концепта тероризма у ужем смислу. Ово стога што су и нови облици терористичких активности суштински везани за кривично дело тероризма, будући да из њега проистичу. Управо из тог разлога чини се целисходним најпре изложити карактеристичне појавне облике тероризма схваћеног у ужем смислу, да би се након тога приступило анализи појавних облика тероризма схваћеног у ширем смислу.

Таксативна листа радњи извршења, које ће бити подведене под кривично дело тероризма, може варирати од једног до другог компаративног решења, али, генерално говорећи, постоје одређени акти који се уобичајено сврставају у оквире конвенционалног схватања тероризма у ужем смислу. Иако се ради о радњама извршења које би могле бити квалификоване као друга кривична дела, чињеница да су предузете ради или у контексту остварења одређене намере указује да у конкретном случају може бити речи о кривичном делу тероризма. Тај циљ се обично рефлектује у намери озбиљног застрашивања становништва, приморавања циљане државе или међународне организације да нешто учини или не учини, или озбиљног угрожавања или уништавања фундаменталних политичких, уставних, економских или друштвених структура таргетиране

земље или међународне организације.² Управо на наведеним линијама су и решења која су у предметном контексту усвојена у Директиви (ЕУ) 2017/541 Европског парламента и Савета од 15. марта 2017. године, о борби против тероризма (Директива 2017/541).³ Радње извршења, које се уз присуство неког од наведених циљева сврставају под кривично дело тероризма сходно члану 3 предметне Директиве, су: а) напад на живот друге особе; б) напад на телесни интегритет или слободу друге особе; в) отмице или узимање талаца; г) уништење државног или јавног објекта, транспортног система, инфраструктурног објекта, укључујући информациони систем, непокретне платформе која се налази на епиконтиненталном појасу, јавног добра или приватне имовине које би могло да угрози људске животе или резултира знатним економским губицима; д) отмица авиона, бродова или других средстава јавног или теретног превоза; ђ) производња, поседовање, набавка, транспорт, снабдевање или употреба експлозива или оружја, укључујући хемијско, биолошко, радиолошко или нуклеарно оружје, као и истраживање и развој хемијског, биолошког, радиолошког или нуклеарног оружја; е) испуштање опасних материја, или изазивање пожара, поплава или експлозија, које може да угрози животе људи; ж) ометање или обустава снабдевања водом, струјом или било којим другим основним природним ресурсом, које може да угрози животе људи; з) претња да ће извршити било које од претходно наведених дела. Слична решења у погледу нормирања тероризма садржана су и у Кривичном законнику Републике Србије.⁴ Имајући у виду тежину последица које могу настати извршењем било којег од горе наведених дела, као и потребу да се те последице спрече, оправдана је потреба санкционисања и припремних радњи код кривичног дела тероризма. Иако Директива не санкционише припремне радње у контексту кривичног дела тероризма, значајно је напоменути да у националном оквиру Кривични законик препознаје важност њиховог инкриминисања. Припремне радње у Кривичном законнику нормиране у члану 391, ставовима 5 и 6, подразумевају набављање или оспособљавање средстава потребних за извршење тероризма или отклањање препрека за његово извршење или

² Драгана Коларић, „Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном законнику Републике Србије”, *Crimen*, 2013, бр. 1, стр. 52.

³ “Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA”, *Official Journal of the European Union* L 88/6, 31.3.2017. Марина Матић-Бошкович, „ЕУ политика борбе против тероризма и утицај на владавину права”, *Страни правни живот*, 2016, бр. 2, стр. 103–112.

⁴ „Кривични законик”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005, 88/2005 – Испр., 107/2005 – Испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019), члан 391.

договарање, планирање или организовање његовог извршења, или предузимање друге радње којом се стварају услови за његово непосредно извршење, али и упућивање или пребацивање на територију Србије лица или оружја, експлозива, отрова, опреме, муниције или другог материјала ради извршења овог дела.⁵ Ипак, требало би имати у виду да се појавни облици тероризма не исцрпљују искључиво кроз извршење изнетих радњи извршења, већ неретко попримају, феноменолошки посматрано, обресе других кривичних дела која су повезана са терористичким активностима, чему Директива 2017/541 посвећује посебну целину. То указује да је неопходно сагледати и кривична дела тероризма у ширем смислу.

2) КРИВИЧНА ДЕЛА ПОВЕЗАНА СА ТЕРОРИСТИЧКИМ АКТИВНОСТИМА У ПРАВНОМ ОКВИРУ ЕУ

У оквиру трећег дела, Директива 2017/541 нормира кривична дела која су повезана са терористичким активностима. Унутар ове групације кривичних дела сврстане су следеће инкриминације: 1) јавна провокација на извршење терористичког кривичног дела (члан 5); 2) регрутовање за тероризам (члан 6); 3) пружање обуке за тероризам (члан 7); 4) похађање обуке за тероризам (члан 8); 5) путовање у сврху тероризма (члан 9); 6) организовање или на други начин омогућавање путовања у сврху тероризма (члан 10); 7) финансирање тероризма (члан 11); и 8) остала кривична дела у вези са терористичким активностима (члан 12).⁶

Јавна провокација на извршење терористичког кривичног дела, у смислу ове Директиве, остварује се путем дистрибуције или чињења доступним на било који начин поруке јавности, било у реалном или у виртуелном окружењу, с намером подстрекавања на извршење терористичких дела, ако такво понашање, директно или индиректно, на пример путем величања терористичких аката, заговара извршење терористичких кривичних дела стварајући опасност да буде извршено једно или више таквих кривичних дела.⁷ Дистрибуција поруке значи њено испоручивање односно достављање другим лицима, што у једном ширем смислу може укључити предузимање сваке радње путем које се порука чини доступном. У смислу овог кривичног

⁵ Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2017, стр. 1121.

⁶ Kristina Ramešová, "Public provocation to commit a terrorist offence: balancing between the liberties and the security", *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 2020, No. 1, vol. 14, p. 131.

⁷ Ивана Бодржић, „Тероризам као савремена категорија националног кривичног законодавства”, *Војно дело*, 2017, бр. 7, стр. 499–501.

дела потребно је да се порука дистрибуише, односно чини доступном јавности. Предузимање ових радњи у погледу начина извршења може се остварити како у реалном окружењу тако и у оквирима виртуелног простора. На субјективном плану потребно је да се дело предузима с намером подстрекавања на извршење терористичких дела, уз услов да се таквим понашањем заговара извршење терористичких кривичних дела.⁸ То може да се чини како директно тако и индиректно, на пример путем величања терористичких аката. Потребно је да се на тај начин ствара опасност да буде извршено једно или више таквих кривичних дела. У погледу овог кривичног дела значајно је истаћи да предметна директива нормира у члану 21 примену мера против јавног пласирања провокативног садржаја онлајн. Ове мере подразумевају брзо уклањање садржаја на мрежи који се односи на јавну провокацију на извршење терористичког кривичног дела. Када уклањање садржаја није изводљиво, надлежни органи могу предузети мере за блокирање приступа таквим садржајима корисницима интернета на њиховој територији, уз примену транспарентних процедура и адекватних мера заштите, како би се осигурало да су те мере ограничене на оно што је неопходно и пропорционално, као и уз обавештавање корисника о разлозима за њихову примену.

Регрутовање за тероризам подразумева врбовање другог лица да изврши или допринесе извршењу једног од терористичких кривичних дела.⁹ Врбовање другог лица треба схватити у смислу наговарања на извршење или допринос извршењу једног од терористичких кривичних дела. Наведена радња извршења може да се остварује било у реалном окружењу било у виртуелном простору. За постојање одговорности за ово кривично дело није битно да ли је врбовано лице заиста и учинило кривично дело због чијег извршења се регрутовало. Ипак, није неопходно ни да је врбовање било успешно, што подразумева да је лице које се врбује постало заврбовано. С друге стране, уколико је регрутовање било успешно постојаће неко друго кривично дело.¹⁰

Пружање обуке за тероризам имплицира давање упутстава о прављењу или употреби експлозива, ватреног оружја или другог оружја или штетних и опасних супстанци, или о другим специфичним методама или техникама, у сврху извршења или доприноса извршењу једног од терористичких

⁸ Ezekiel Rediker, "The incitement of terrorism on the Internet: legal standards, enforcement, and the role of the European Union", *Michigan Journal of International Law*, 2015, No 2, vol 36, pp. 345–348.

⁹ Ивана Бодрожић, „Тероризам као кривично дело у документима међународних организација”, *Наука, безбедност, полиција*, 1/2016, стр. 214.

¹⁰ Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, op. cit., стр. 1123.

кривичних дела, знајући да се предвиђене вештине намеравају користити у ту сврху.

Похађање обуке за тероризам подразумева примање упутстава о прављењу или употреби експлозива, ватреног оружја или другог оружја или штетних и опасних супстанци, или о другим специфичним методама или техникама, у сврху извршења или доприноса извршењу једног од терористичких кривичних дела.¹¹ Пружање и похађање обуке су две инкриминације чија је сврха да се санкционишу како лица која обучавају тако и она која учествују у обуци. У оба случаја је неопходно да се наведене радње предузимају у сврху извршења или доприноса извршењу једног од терористичких кривичних дела, с тим да је код пружања обуке потребно и да њен учинилац зна да се предвиђене вештине намеравају користити у ту сврху.

Путовањима у сврху тероризма санкционише се радња путовања у сврху извршења или доприноса извршењу терористичког дела, ради учешћа у активностима терористичке групе, уз знање о томе да ће такво учешће допринети криминалним активностима групе, или у сврху пружања или похађање обуке за тероризам.¹² У складу са Директивом кажњаваће се и припремне радње које предузима лице које улази у државу чланицу с намером да изврши или допринесе извршењу терористичког дела. Из наведеног произилази да ће се путовање у сврху тероризма санкционисати у три ситуације, и то ако је предметна радња предузета у сврху: а) извршења или доприноса извршењу једног од терористичких дела; б) учешћа у активностима терористичке групе; или в) пружања или похађања обуке за тероризам. Осим тога, иако не дефинише њену садржину, предметна директива у смислу овог кривичног дела санкционише и припремне радње, уз једини услов да се оне предузимају с намером извршења или доприноса извршењу терористичког дела.

Организовање или на други начин омогућавање путовања у сврху тероризма подразумева предузимање било које радње која је усмерена на организацију или олакшавање било којем лицу да путује у сврху тероризма, знајући да је помоћ пружена у ту сврху.¹³ У смислу овог кривичног дела инкриминисане су радње помагања у организовању, или на други начин омогућавању путовања у сврху тероризма. На субјективном плану битно је

¹¹ Justyna Maliszewska-Nienartowicz, "A New Chapter in the EU Counterterrorism Policy? The Main Changes Introduced by the Directive 2017/541 on Combating Terrorism", *Polish Yearbook of international law*, 2017, vol. 37, p. 194.

¹² Amandine Scherrer, *The return of foreign fighters to EU soil*, European Parliamentary Research Service, Brussels, 2018, p. 7.

¹³ Mirja Gutheil, et al., *EU and Member States' policies and laws on persons suspected of terrorism related crimes*, European Parliament, Brussels 2017, p. 36.

да учинилац зна да се предметни допринос остварује у сврху помагања другом лицу да путује у сврху тероризма.

Финансирање тероризма остварује се путем обезбеђивања или прикупљања средстава на било који начин, директно или индиректно, с намером да се користе, или са сазнањем да ће се користити, у потпуности или делимично, у сврху извршења или доприноса извршењу једног од терористичких кривичних дела.¹⁴ Додатно, треба истаћи да директива дозвољава када се финансирање тероризма предузима у контексту терористичких кривичних дела, кривичних дела повезаних са терористичком групом и кривичног дела путовања у сврху тероризма да није неопходно да су средства употребљена, у потпуности или делимично, у сврху извршења или доприноса извршењу једног од тих кривичних дела, нити је потребно да учинилац зна за које конкретно дело или дела средства треба да се искористе.¹⁵ У сваком случају, кривично дело ће постојати онда када су средства обезбеђена, односно прикупљена у сврху извршења или доприноса извршењу једног од терористичких кривичних дела. Како је до тога дошло, да ли директно или индиректно, то није пресудно за постојање кривичног дела. Неопходно је једино да на субјективном плану постоји намера да се средства користе у сврху извршења или доприноса извршењу једног од терористичких кривичних дела, или да макар постоји сазнање да ће се користити у ту сврху.

У остала кривична дела у вези са терористичким активностима сходно предметној Директиви спадају: а) тешка крађа; б) изнуда; в) састављање или коришћење лажних административних докумената. У контексту предметних кривичних дела потребно је да се она предузимају у циљу извршења једног од кривичних дела тероризма нормираних Директивом 2017/541.

3) СПЕЦИЈАЛНЕ ИСТРАЖНЕ ТЕХНИКЕ У ФУНКЦИЈИ ОТКРИВАЊА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПОВЕЗАНИХ СА ТЕРОРИСТИЧКИМ АКТИВНОСТИМА

Директива 2017/541 прописује у члану 20 да су државе чланице дужне да обезбеде да ефикасна истражна средства, као што су она која се користе у случајевима организованог криминала или других тешких кривичних дела, буду доступна лицима, јединицама или службама које учествују у спровођењу истрага или кривичног гоњења за кривична дела нормирана предметним

¹⁴ Душко Димитријевић, „Посебне мере ЕУ против финансирања тероризма”, *Европско законодавство*, 2015, бр. 52–53, стр. 278–279.

¹⁵ Antonio Caiola, “The European Parliament and the Directive on Combating Terrorism”, *ERA Forum*, 2017, vol. 18, p. 421.

актом.¹⁶ Ипак, имајући у виду да се применом специјалних истражних техника могу у битноме ограничити уживање основних права и слобода човека и грађанина, потребно је приликом одлучивања о њиховој примени, односно током њиховог спровођења, водити рачуна о условима под којима се могу легално спроводити. Први услов јесте да постоји макар минимални степен сумње који би довео одређено лице у везу са кривичним делом у односу на које се примењују специјалне истражне технике. Другим речима, потребно је да постоје чињенице на основу којих се бар на посредан начин може претпоставити да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинилац кривичног дела. Други услов за примену јесте да се ради о кривичном делу у односу на које је дозвољена примена специјалних истражних техника. Ово стога што се њихова примена везује за борбу против тешких и најтежих кривичних дела. С тим у вези, потребно је истаћи да се трећи услов за њихову примену везује за потешкоће на плану прикупљања доказа од стране надлежних органа путем класичних доказних радњи, и то било да је на овај начин то практично неизводљиво било да је скопчано са одређеним реметилачким факторима. Додатно, треба имати у виду да четврти услов произилази из њихове ексклузивне природе која налаже да се увек предност даје примени других доказних радњи, те само онда ако се на тај начин не могу прикупити никаква или макар довољна доказна грађа, да се може приступити, уз испуњеност осталих услова, и примени специјалних истражних техника. Из наведеног произилази да се четврти услов састоји у обавези надлежних органа да одмере и примене пропорционалност између користи од употребе специјалних истражних техника и циља који би могао да буде остварен њиховим спровођењем. Свакако да ће на доношење одлуке у предметном контексту битну улогу играти тежина кривичног дела и околности под којима је оно учињено. Коначно, пети услов који логички проистиче из претходних односи се на временско ограничење примене специјалних истражних техника. Овај услов је незаобилазан будући да се применом специјалних истражних техника неминовно ограничавају права грађана, па стога њихова примена не може бити неограничена. У том смислу, прописују се фактички и формални рокови за њихово окончање. На основу приложеног може се закључити да примена специјалних истражних техника захтева познавање вештина, како о оперативним и техничким условима за њихово спровођење тако и поседовање знања о кривичном поступку и условима под којима докази прикупљени на овај начин могу бити коришћени у доказном поступку, али и знања о правима грађана и могућностима у којима је дозвољено њихово ограничавање у предметне сврхе. Након изложених

¹⁶ “Study in support of the evaluation of Directive (EU) 2017/541 on combating terrorism”, European Commission, Brussels, 2021 p. 62.

општих услова за примену специјалних истражних техника преостаје да се размотри које доказне радње спадају у специјалне истражне технике. Директива 2017/541 не дефинише листу специјалних истражних техника, али у односу на ово питање може помоћи национални правни оквир и то Законик о кривичном поступку.¹⁷ Овај акт нормира шест специјалних истражних техника.¹⁸ То су: 1) тајни надзор комуникације (чл. 166–170); 2) тајно праћење и снимање (чл. 171–173); 3) симуловани послови (чл. 174–177); 4) рачунарско претраживање података (чл. 178–180); 5) контролисана испорука (чл. 181–182); и 6) прикривени иследник (чл. 183–187). За сваку од наведених специјалних истражних техника законодавац је поставио формални и материјални услов, као и фактичке и формалне рокове за њихово окончање. Формални услов се везује за одговор на питање који орган поступка је овлашћен за њихово одређивање. Код скоро свих специјалних истражних техника до њихове примене долази на предлог јавног тужиоца, а на основу наредбе суда. Изузетак постоји код контролисане испоруке коју одређује Републички јавни тужилац, односно јавни тужилац посебне надлежности. Додатно, заједничко за све специјалне истражне технике јесте да се њихово спровођење прекида чим престану разлози за његову примену, што представља фактички рок. У сваком случају, када је реч о формалном року њихова примена не може трајати дуже од девет месеци, односно у случају ангажовања прикривеног иследника не дуже од годину и по дана.¹⁹ Полазећи од тога да је, за разлику од формалног, материјални услов различит код сваке специјалне истражне технике, у даљим редовима биће више речи о условима за њихову примену. Тако, тајни надзор комуникације спроводи се онда када се очекује да ће се путем надзора и снимања комуникације, која се обавља путем телефона или других техничких средстава, или надзором електронске или друге адресе осумњиченог и заплене писама и других пошиљки, доћи до потребних информација о кривичном делу у односу на које се спроводи ова специјална истражна техника. Будући да постоји реална опасност да током њеног спровођења осумњичени промени телефонски број или адресу коју је користио и у односу на коју се примењивала ова техника,

¹⁷ „Законик о кривичном поступку”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - одлука УС и 62/2021 - одлука УС).

¹⁸ Марина Матић-Бошковић, „Посебне доказне радње као инструмент борбе против корупције”, у: Јелена Костић, Александар Стевановић (урс), *Финансијски криминалитет и корупција*, Институт за упоредно право и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2019, стр. 219.

¹⁹ Милан Шкулић, „Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма и основни правни аспекти противтерористичког деловања војних снага”, *Војно дело*, 2016, vol. 68, бр. 6, стр. 278–280.

може доћи до проширења тајног надзора комуникације и на други телефонски број или адресу. Тајно праћење и снимање спроводи се у оним случајевима у којима се претпоставља да би се њиховом применом открили контакти или комуникације осумњиченог на јавним местима и местима на којима је приступ ограничен или у просторијама, осим у стану, а да би се утврдила истоветност лица или лоцирала лица или ствари. Додатно, ова специјална истражна техника може бити примењена и у односу на места или просторије, односно превозна средства других лица, али само ако је вероватно да ће осумњичени ту бити присутан или да користи та превозна средства.²⁰ Симуловани послови у смислу специјалне истражне технике могу да се предузму у форми: 1) симуловане куповине, продаје или пружања пословних услуга; или 2) симулованог давања или примања мита.²¹ У погледу ове специјалне истражне технике треба истаћи да овлашћено лице које закључује симуловани посао не чини кривично дело ако је радња коју предузима кривичним законом предвиђена као радња кривичног дела. Међутим, забрањено је и кажњиво да ово лице подстрекава другог на извршење кривичног дела. Рачунарско претраживање података подразумева рачунарско претраживање већ обрађених личних и других података и њихово поређење са подацима који се односе на осумњиченог и кривично дело. Контролисана испорука се одређује ради прикупљања доказа за поступак и откривања осумњичених којом се дозвољава да, уз знање и под надзором надлежних органа, незаконите или сумњиве пошиљке: 1) буду испоручене у оквиру територије Републике Србије; 2) уђу, пређу или изађу са територије Републике Србије. Напослетку, треба нагласити да је за примену специјалне истражне технике, која подразумева ангажовање прикривеног иследника, прописан крајње лимитирајући услов да се коришћењем других посебних доказних радњи не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано.²² У контексту ове специјалне истражне технике поставља се питање да ли је дозвољено да се прикривени иследник саслуша као сведок у кривичном

²⁰ Милан Шкулић, „Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма”, у: Станко Бејатовић, Миодраг Симовић, Љубинко Митровић (урс), *Кривичноправни инструменти супротстављања тероризму и другим кривичним дјелима насилничког карактера*, Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Интернационалне асоцијације криминалиста, Бања Лука, 2016, стр. 101–106.

²¹ Никола Пауновић, „Симуловани послови као посебна доказна радња у српском кривичнопроцесном праву – законско решење и нека спорна питања”, *Анали Правног Факултета у Београду*, 2019, стр. 48; “Cyberbullying of children: Challenges of victim support”, *Темид*, 2018, vol. 21, no. 2.

²² Милан Шкулић, „Прикривени иследник – законско решење и нека спорна питања”, *Безбедност*, 2005, vol. 47, бр. 3, стр. 373–397.

поступку. Сходно Законику о кривичном поступку то је начелно и изузетно могуће, али се у том случају судска одлука не може заснивати искључиво или у одлучујућој мери на исказу прикривеног иследника.

4) ЗАШТИТА ЖРТАВА ТЕРОРИЗМА ОД ВИКТИМИЗАЦИЈЕ У ПРАВУ ЕУ

У петом делу Директива 2017/541 нормира одредбе о заштити, подршци и правима жртава тероризма. У контексту одредби од значаја за пружање помоћи и подршке жртвама тероризма директива у члану 24 нормира следећа права: 1) право да истрага и кривично гоњење за кривична дела обухваћена директивом не буде зависно од постојања пријаве жртве тероризма или другог лица; 2) права да службе подршке које се баве специфичним потребама жртава тероризма, у складу са Директивом 2012/29/ЕУ о успостављању минималних стандарда у вези са правима, подршком и заштитом жртава кривичних дела, буду њима доступне одмах након извршеног терористичког акта, онолико колико је потребно;²³ 3) право да жртвама тероризма буде лако доступна, бесплатна и поверљива услуга пружања подршке у складу њиховим специфичним потребама, укључујући: а) емоционалну и психолошку подршку, као што су подршка у случајевима трауме и саветовање; б) пружање савета и информација о свим релевантним правним, практичним или финансијским питањима, укључујући олакшавање остваривања права на информисање жртава тероризма; в) помоћ у вези са захтевима у вези са компензацијом за жртве тероризма која је доступна према националном закону државе чланице; 4) право на постојање механизма или протокола који омогућавају активирање услуга подршке за жртве тероризма путем којих се ће у координацији релевантних органа, агенција и тела олакшати идентификација и комуникација са жртвама и њиховим породицама; 5) право жртава тероризма на адекватан медицински третман одмах након терористичког напада, онолико колико је потребно; 6) право жртава на приступ правној помоћи у складу са чланом 13 Директива 2012/29/ЕУ.²⁴ Тежина и околности кривичног дела ће одредити услове под којима ће жртве тероризма имати приступ правној помоћи у складу са националним правом. У контексту заштите, жртвама тероризма биће на располагању све предвиђене мере у складу са Директивом 2012/29/ЕУ. У

²³ "Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA", *Official Journal of the European Union* L 315/57, 14.11.2012.

²⁴ "Victims of terrorism", Интернет: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/635546/EPRS_ATA\(2019\)635546_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/635546/EPRS_ATA(2019)635546_EN.pdf), 6.11.2022, p. 1.

складу са чланом 25 предметне Директиве, приликом утврђивања да ли и у којој мери жртве тероризма треба да уживају користи од мера заштите у току кривичног поступка, посебна пажња ће се обратити на ризик од застрашивања и одмазде и потребе да се заштити достојанство и физички интегритет жртава тероризма, укључујући и током испитивања и приликом сведочења. Поред предметне директиве, потребно је нагласити да правни оквир ЕУ у сфери заштите жртава тероризма употпуњује и напред споменута Директива 2012/29/ЕУ. У прилог наведеном сведочи и одредба члана 24 став 7 Директиве 2017/541 која изричито предвиђа да ће се ова директива примењивати без прејудицирања на мере утврђене Директивом 2012/29/ЕУ. Ова директива у уводном делу, у параграфу 16, препознаје да је жртвама тероризма потребна посебна пажња, подршка и заштита због посебне природе кривичног дела које је учињено против њих. Ово стога што жртве тероризма могу бити под значајном пажњом јавности, због чега је неопходно да се поштује њихово право на достојанство, како би се избегла изложеност поновној виктимизацији. Треба обратити посебну пажњу приликом процене да ли су такве жртве у опасности од такве виктимизације, застрашивања и одмазде, и ако јесу треба да буду подвргнуте примени посебних мера заштите. Сходно томе, будући да из изложеног произилази да жртве тероризма, у смислу предметне директиве, имају статус жртава са посебним потребама, то указује да се на њих примењује посебна целина из четврте главе у којој су нормиране одредбе о заштити жртава са посебним потребама (чл. 18–21). У складу с тим, треба указати да предметна директива жртвама тероризма гарантује следећа права: 1) право на заштиту жртава и чланова њихових породица од секундарне и поновљене виктимизације, од застрашивања и одмазде, укључујући и од ризика од емоционалне или психичке повреде, и од повреде достојанства жртава током испитивања и приликом сведочења; 2) право на избегавање контакта између жртве и учиниоца, укључујући и избегавање контакта у просторијама где се води кривични поступак, осим ако кривични поступак захтева такав контакт. Наведено подразумева и да судске просторије имају одвојене чекаонице за жртве; 3) права на заштиту жртава током истраге, што укључује право да се: а) разговор са жртвама води без неоправданог одлагања након подношења пријаве надлежном органу; б) број саслушања жртава сведе на минимум, те да се она обављају само ако је то неопходно за потребе кривичне истраге; в) жртве могу бити у пратњи свог законског заступника и лица по њиховом избору, осим ако није донета образложена одлука да се поступи супротно; д) медицински прегледи сведе на минимум и спроводе само тамо где је то неопходно за сврхе кривичног поступка; 4) право на заштиту приватности у току кривичног поступка, што подразумева предузимање одговарајућих мера, укључујући заштиту личних података жртве, као и личних фотографија жртава и чланова њихових породица, а поготово предузимање свих

законских мера потребних за спречавање јавног ширења било које информације која би могла довести до идентификације детета жртве.²⁵

У контексту проблематике везане за пружање подршке жртвама од нарочитог значаја је чињеница да Директива 2012/29/ЕУ прописује у члану 22 обавезу надлежних органа да спроведу индивидуалну процену жртава у циљу идентификације њихових посебних потреба, што укључује и обавезу утврђивања да ли би и у којој мери имали користи од примене посебних мера заштите у току кривичног поступка, а имајући у виду посебну рањивост од секундарне и поновне виктимизације, застрашивања и одмазде.²⁶ У поступку појединачне процене посебно ће се узети у обзир: а) личне карактеристике жртве; б) врста или природа кривичног дела; и в) околности под којима је кривично дело учињено. У овом поступку посебну пажњу треба усмерити ка: а) жртвама које су претрпеле значајне повреде због тежине кривичног дела; б) жртвама према којима је кривично дело учињено услед предрасуда или уз присуство дискриминаторног мотива који би се могао довести у везу са њиховим личним карактеристикама; в) жртвама чији однос према и зависност од учиниоца их чини посебно рањивим. У сваком случају, треба истаћи да се опсег индивидуалне процене може прилагодити према тежини кривичног дела и степену повреде које су жртве претрпеле, уз блиску комуникацију са њима и узимање у у обзир њихових жеља, што укључује и њихово право да одбију примену посебних мера заштите.²⁷ Ипак, сходно члану 23 став 1, примена посебних мера заштите утврђених након индивидуалне процене неће бити доступна ако оперативна или практична ограничења то чине немогућим, или тамо где постоји хитна потреба за саслушањем жртве, и где би неуспех да се поступи тако нанело штету жртви или другој особи или утицало на даљи ток поступка. У складу са чланом 23 став 2 следеће мере ће бити доступне жртвама са специфичним потребама током истраге: а) разговори са жртвом треба да се обављају у просторијама пројектованим или прилагођеним за ту сврху; б) разговори са жртвом треба да се обављају од стране или уз помоћ стручњака обучених за ту сврху; в) све разговоре са жртвом, по правилу, треба да води исто лице; г) сва саслушања, осим ако се не спроводе од стране тужиоца или судије, треба да води лице истог пола као и жртва, ако жртва то жели. С друге стране, према члану 23 став 3 следеће мере треба да буду доступне жртвама са специфичним потребама током судског поступка: а) примена одговарајућих мера за

²⁵ *EU Handbook On Victims Of Terrorism*, EU Centre of Expertise for Victims of Terrorism, European Commission, Brussels, 2021, p. 23.

²⁶ *Victims' Rights Directive Study*, Brussels, European Parliament, 2017, p. 14.

²⁷ *Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims*, European Union Agency for Fundamental Rights, Vienna, 2014, p. 78.

избегавање визуелног контакта између жртава и извршиоца, укључујући и приликом извођења доказних радњи, што подразумева и употребу комуникационих технологија; б) имплементација мера путем којих се омогућава да се жртва може саслушати без непосредног присуства у судници, посебно кроз коришћење одговарајуће комуникационе технологије; в) спровођење мера за избегавање непотребног испитивања у вези са приватним животом жртве које није у вези са кривичним делом; и д) примена мера које омогућавају да се саслушање одржи без присуства јавности.²⁸ Нарочита пажња у у члану 24 Директиве посвећена је заштити деце жртава током кривичног поступка. Поред већ наведених мера, када је жртва дете треба посебно омогућити да се у кривичним истрагама сви разговори са дететом жртвом могу аудиовизуелно снимати, те да се тако снимљени разговори могу користити као доказ у кривичном поступку. Такође, у кривичним истрагама и поступцима, у складу са улогом жртава у релевантној кривичној систему, надлежни органи треба да именују посебног представника за дете жртву тамо где су носиоци родитељске одговорности искључени из права заступања услед сукоба интереса између њих и детета жртве, или где је дете жртва без пратње или одвојено од породице. Додатно, у случајевима у којима дете жртва има право на адвоката, он или она има право на правни савет и заступање, у његово или њено име, у поступцима у којима постоји, или би могао постојати сукоб интереса између детета жртве и носиоци родитељске одговорности. У случајевима у којима је старост жртве неизвесна, али постоје разлози за веровање да је жртва дете, жртва ће се, за потребе ове Директиве, сматрати дететом.²⁹

5) ИЗВОРИ

Androulakis, Ioannis, "European Perspectives on Rights for Victims of Crime", *Eucrim*, No. 4, 2014.

Бодрожих, Ивана, „Тероризам као кривично дело у документима међународних организација”, *Наука, безбедност, полиција*, 1/2016.

Бодрожих, Ивана, „Тероризам као савремена категорија националног кривичног законодавства”, *Војно дело*, 2017, бр. 7.

Caiola, Antonio, "The European Parliament and the Directive on Combating Terrorism", *ERA Forum*, 2017, vol. 18.

"Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework

²⁸ Ioannis Androulakis, "European Perspectives on Rights for Victims of Crime", *Eucrim*, 2014, No. 4, p. 111.

²⁹ *EU Handbook On Victims of Terrorism*, op. cit., p. 32.

- Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA”, *Official Journal of the European Union* L 88/6, 31.3.2017.
- Димитријевић, Душко, „Посебне мере ЕУ против финансирања тероризма”, *Европско законодавство*, 2015, бр. 52–53.
- “Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA”, *Official Journal of the European Union* L 315/57, 14.11.2012.
- EU Handbook On Victims Of Terrorism*, European Commission, Brussels, 2021.
- Gutheil, Mirja, et al., *EU and Member States’ policies and laws on persons suspected of terrorism related crimes*, European Parliament, Brussels 2017.
- Коларић, Драгана, „Нова концепција кривичних дела тероризма у Кривичном закону Републике Србије”, *Crimen*, 2013, бр. 1, стр. 49–71.
- „Кривични законик”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005, 88/2005 – Испр., 107/2005 – Испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).
- Maliszewska-Nienartowicz, Justyna, “A New Chapter in the EU Counterterrorism Policy? The Main Changes Introduced by the Directive 2017/541 on Combating Terrorism”, *Polish Yearbook of international law*, 2017, vol. 37.
- Матић-Бошковић, Марина, „Посебне доказне радње као инструмент борбе против корупције”, у: Јелена Костић, Александар Стевановић (урс), *Финансијски криминалитет и корупција*, Институт за упоредно право и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2019.
- Матић-Бошковић, Марина, „ЕУ политика борбе против тероризма и утицај на владавину права”, *Страни правни живот*, 2016, бр. 2.
- Пауновић, Никола, „Симуловани послови као посебна доказна радња у српском кривичнопроцесном праву – законско решење и нека спорна питања”, *Анали Правног Факултета у Београду*, 2019.
- Пауновић, Никола, “Cyberbullying of children: Challenges of victim support”, *Темуда*, 2018, vol. 21, no. 2.
- Ramešová, Kristina, “Public provocation to commit a terrorist offence: balancing between the liberties and the security”, *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 2020, No. 1, vol. 14.
- Rediker, Ezekiel, “The incitement of terrorism on the Internet: legal standards, enforcement, and the role of the European Union”, *Michigan Journal of International Law*, 2015, No 2, vol. 36.
- Scherrer, Amandine, *The return of foreign fighters to EU soil*, European Parliamentary Research Service, Brussels, 2018.

Стојановић, Зоран, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласни, Београд, 2017.

Study in support of the evaluation of Directive (EU) 2017/541 on combating terrorism European Commission, Brussels, 2021.

Шкулић, Милан, „Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма и основни правни аспекти противтерористичког деловања војних снага”, *Војно дело*, 2016, vol. 68, бр. 6.

Шкулић, Милан, „Посебне доказне радње у функцији сузбијања тероризма”, у: Станко Бејатовић, Миодраг Симовић, Љубинко Митровић (урс), *Кривичноправни инструменти супротстављања тероризму и другим кривичним дјелима насилничког карактера*, Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Интернационалне асоцијације криминалиста, Бања Лука, 2016.

Шкулић, Милан, „Прикривени иследник – законско решење и нека спорна питања”, *Безбедност*, 2005, vol. 47, бр. 3.

“Victims of terrorism”, Интернет: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/635546/EPRS_ATA\(2019\)635546_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2019/635546/EPRS_ATA(2019)635546_EN.pdf), 6.11.2022.

Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims, European Union Agency for Fundamental Rights, Vienna, 2014.

Victims' Rights Directive Study, Brussels, European Parliament, 2017.

„Законик о кривичном поступку”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС).

6) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Суочена са новим појавним облицима тероризма и потребом за предузимањем неопходних законодавних реформи у циљу адекватног кривичноправног одговора на ову проблематику, Европска унија је пратећи трендове који су се одвијали на међународном, али и на локалном нивоу 2017. године, усвојила Директиву 2017/541 која инкриминише кривична дела повезана са терористичким активностима. Посебна важност овог свеобухватног правног инструмента препознаје се у истовременом нормирању тероризма схваћеног у ужем смислу, као и у регулисању оних кривичних дела која су повезана са терористичким актима у ширем смислу. С друге стране, на виктимолошком плану значај предметне Директиве огледа се у томе што је посебан сегмент посвећен потреби пружања адекватне помоћи, потпоре и заштите свим жртава тероризма. На овај начин послата је порука да адекватна борба против тероризма, и с њим повезаних кривичних дела, није потпуна уколико се пажња усмерава искључиво на феноменолошке

аспекте изложеног проблема, већ је неопходно да се у овом контексту уврсти и виктимолошка димензија криминалне појаве. Другим речима, прописивање ширег круга кривичних дела тероризма може допринети проширивању опсега кажњивих радњи, што уз адекватну и благовремену примену специјалних истражних техника може бити од помоћи приликом раног откривања терористичких аката. Без ваљаног законодавног приступа проблематици заштите жртава тероризма од примарне и секундарне виктимизације легислативни одговор на ову тематику не би пружио целовито сагледавање проблема. Република Србија је пратећи достигнућа у овој сфери, а пре свега реформске активности које су се спроводиле у организацијама у којима је чланица, благовремено приступила одговарајућим изменама и допунама Кривичног законика у делу који се односи на проблематику нормирања тероризма и с њим повезаних кривичних дела. Наведена законодавна активност резултирала је препознавањем кривичних дела повезаних са терористичким активностима, међу којима у контексту овог рада посебни значај, осим тероризма схваћеног у ужем смислу, имају јавно подстицање на извршење терористичких дела (члан 391а), врбовање и обучавање за вршење терористичких дела (члан 391б), и финансирање тероризма (члан 393). Имајући у виду да су ове измене и допуне Кривичног законика учињене много раније пре доношења предметне Директиве, њен значај за Републику Србију се огледа у потреби даљег усаглашавања националног оквира у сфери борбе против тероризма са нормативним достигнућа ЕУ. Ово се превасходно односи на потребу нормирања кривичних дела путовања у сврху тероризма и организовања или на други начин омогућавања путовања у сврху тероризма на путу пуноправног чланства Републике Србије у ЕУ. На овај начин отворио би се простор за усавршавање националног оквира када је реч о кривичноправној реакцији на тероризам, што би било од помоћи и у санирању могућих последица терористичких претњи.

**CRIMINAL OFFENSES RELATED TO TERRORISM AND PROTECTION
OF VICTIMS AGAINST VICTIMIZATION UNDER EU LAW**

Summary: Because countries are currently dealing with a slew of criminal acts related to terrorist activities, special attention should be paid to this issue. In order to establish an adequate criminal law response to terrorist threats at the level of the European Union, Directive 2017/541 was adopted, which criminalises criminal acts related to terrorist activities. The Directive also pays attention to special investigative techniques in the process of detecting criminal acts of terrorism as well as protecting victims from victimization. In this sense, the paper examines the phenomenological forms of various criminal acts related to terrorist activities and the importance of the European legal acquis (*acquis communautaire*) in this area for the Republic of Serbia. Finally, the analysis indicates that the application of special investigative techniques is becoming more and more important in the sphere of the detection of terrorist activities. That is why it is necessary to undertake the needed operational actions with a coordinated and timely approach with the aim of early detection and recognition of terrorist crimes to enable adequate protection for victims of terrorism.

Keywords: Terrorism, manifestations, special investigative techniques, victim protection, victimization, EU.